DE 5 CENT 'HANGEND HAAR' IN DE KLEUR ORANJE

Kostbare 'foutdruk' blijkt zwendelprodukt

1 Een ongebruikt exemplaar van de 5 cent oranje (zie ook de voorpagina) (Collectie Ned. Postmuseum)

In 1895 zouden plotseling een vijftigtal frankeerzegels van 5 cent (type koningin met hangend haar) in de oranje kleur van 3 cent '*per abuis in het verkeer zijn gekomen*', zoals de Speciale Catalogus van de N.V.P.H. het uitdrukt. Opmerkelijk is dat tot en met de N.V.P.H.-catalogus van 1978 de tekst luidde: '*Bij vergissing is een klein aantal zegels van de 5 cent getand in de oranje kleur van de 3 cent* **uitgegeven** *en als 3 cent* **verkocht** *(± 50 stuks)*'.[1] De tegenwoordige tekst (1983) is dus wat vager.
Deze merkwaardige 'hangend haar'-variëteit is één van de meest gezochte en derhalve duurste 'foutdrukken' van het verzamelgebied Nederland. De N.V.P.H.-catalogus (1983) noteert dan ook *f* 22.000,– voor een ongebruikt (afbeelding 1 en voorpagina) en *f* 16.000,– voor een gebruikt exemplaar (afbeeldingen 2 en 3).

Zeer onlangs is in het zich in het Rijksarchief te 's-Gravenhage bevindende deel van het PTT-archief een stuk aangetroffen dat een nieuw licht werpt op het ontstaan en de status van de '5 cent oranje hangend haar'. Naar aanleiding van deze postale archiefgegevens werd ook bij Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem nader onderzoek verricht. De resultaten hiervan worden weergegeven na het stuk uit het posterijenarchief.

Bekende gegevens

Het lijkt echter nuttig allereerst de tot nu toe bekende gegevens eens op een rij te zetten. Deze zijn voornamelijk afkomstig uit het '*Nederlandsch Tijdschrift voor Postzegelkunde*' (N.T.v.P.)[2] (jaargang 1894/1895 en 95/96), en voor een geringer deel uit '*De Postzegel Courant*'[3] jaargang 1895.
De eerste maal dat de 5 cent oranje in de literatuur opduikt is in het nummer van het N.T.v.P. van juni 1895.
Aan enkele postkantoren was het 'Holland in last'. Iemand had eenige postzegels in betaling ontvangen, en dat waren de 5 cents doch in de kleur van den 3 cents, oranje. Daar hem dit vreemd voorkwam ging hij met deze naar het postkantoor zijner woonplaats, doch daar wist men er niets van te zeggen. Eindelijk vervoegde hij zich aan het postkantoor te Amsterdam, waar men de zegels eerst voor valsch hield. – Een exemplaar liet hij achter waarmee de directeur naar Haarlem reisde en daar bleek het dat de postzegels echt waren en men aan de drukkerij zich vergist had. Aan 'Waterstaat enz.' moet men alles behalve gesticht zijn over deze fout. Pogingen door mij aangewend meer van deze zaak te weten te komen of de zegels te zien, waren tot dusver vruchteloos. Alvorens te boeken hoop ik het onderzoek voort te zetten.

Een maand later is Bohlmeijer nog niet veel verder:
'Het is mij nog niet gelukt een exemplaar in handen te krijgen van den in het vorig nummer gemelden foutdruk, 5 cents, oranje. Bij de posterijen schijnt men alle moeite te doen, deze zaak in den doofpot te stoppen en de zegels terug te hebben. Brieven en stukken met deze zegels gefrankeerd worden opgehouden, en den afzender vergunning gevraagd om de postzegels met andere te verwisselen. Dit is geschied met een brief naar W.-Indië waarop 4 postzegels van 5 cents oranje geplakt waren; de afzender heeft toegestaan dat ze er afgenomen werden en anderen daarvoor in de plaats gesteld.

In augustus 1895 heeft Bohlmeijer meer succes:
'Wij kunnen nu tot boeking van het **5 cents***-postzegel,* ***oranje,*** *als* ***kleurfoutdruk*** *overgaan. Het is mij gelukt een gebruikt en een ongebruikt exemplaar in handen te krijgen. Niemand zal het verwonderen, als men dezen foutdruk aanziet, dat hij door sommigen onopgemerkt is gebleven en als 3 cents postzegel is uitgegeven en verbruikt. Gelijk in kleur, is het eenige verschil het kleine cijfer vóór cent, hier 5 in plaats van 3. De verzamelaars raad ik aan alle oranje zegels die in handen komen goed na te zien, want werkelijk zijn deze 5 cents als 3 cents zegels uitgegeven of ontvangen en gedeeltelijk verbruikt vóór men het verschil ontdekte. Dank zij den ijver van de Postdirecteur te Amsterdam[4] (zie afbeelding 5) zal men bij den voorraad aan de postkantoren deze foutdruk niet meer vinden: en enkele particulieren, die men door contrôleering aan de post heeft kunnen opsporen hebben hunnen meerendeels kleinen voorraad bereidwillig voor anderen verwisseld. Het verbruikte kan men echter niet meer achterhalen en zal in de verzameling blijven als bewijs voor de feilbaarheid van drukker en controleur te Haarlem.*
Bohlmeijer gaat er dus voetstoots van uit dat de zegel aan de postloketten is verkocht en hij suggereert dat de postdirecteur te Amsterdam dit soort zegels uit de voorraad aan de loketten zou hebben gehaald.
Ook de handelaar F.H. Brinkman gaat in het eerste nummer (augustus 1895) van zijn *Postzegelcourant* op deze zaak in.

Postzegel 5 ct. geel foutdruk

Ofschoon ik reeds zeer veel moeite had gedaan om dit zegel machtig te worden, zoo is het mij eindelijk gelukt, eenige exemplaren daarvan optekoopen. Zooals men misschien weet ligt de oorzaak hieraan, dat bij het drukken van de 3 ct zegels de plaat 5 ct vergeten is weg te nemen, zoodat men op de plaat 5 ct met oranjekleur gedrukt heeft. Het is echter direct opgemerkt, maar er schijnen toch een of twee vellen tusschen de 3 ct zegels doorgeraakt te zijn.
Daar deze zegels naar het Hoofdkantoor te Amsterdam zijn verzonden en men bij het uitgeven direct de fout bemerkte, zoo is bijna alles weder ingetrokken en zijn er slechts weinigen in omloop gekomen. Daar deze fout natuurlijk door den drukker begaan is, zoo heeft het dezen zijn betrekking gekost, en is direct na het bekend worden ontslagen.

---

1 Vet gedrukt van de auteur. Het cursief gedrukte is letterlijk aangehaald uit archiefstukken van de Posterijen en van Joh. Enschedé en uit de postzegeltijdschriften

2 Het Nederlandsch Tijdschrift voor Postzegelkunde (N.T.v.P.) heeft bestaan van 1884 tot en met 1921. Het was het orgaan van de Nederlandsche Vereeniging van Postzegelverzamelaars. Hoofdredacteur was destijds J. B. Robert uit 's-Gravenhage. De rubriek Nederland werd gedurende lange tijd verzorgd door de postzegelhandelaar J. E. Bohlmeijer te Amsterdam.

3 De Postzegelcourant was een uitgave van de Amsterdamse postzegelhandelaar F. H. Brinkman. Zij bestond van augustus 1895 tot in 1897.

4 De directeur van het postkantoor te Amsterdam in 1895 was A. W. M. van der Upwich, (afb. 5) als zodanig benoemd op 9 juni 1893 en op 1 mei 1899 ontslagen 'onder dankbetuiging van de vele en goede diensten door hem aan den lande bewezen'.

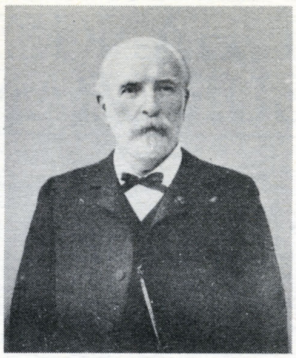

2 Twee gebruikte exemplaren, afgestempeld in Borne (29 juni) en Amsterdam (1 augustus) (Coll. Ned. Postmuseum)
3 Brief met een 5 cent in de oranje kleur. Aangezien het een lokale brief betreft heeft de zegel dienst gedaan als 3 cent postzegel. Op de envelop is geen afzender vermeld. Waarschijnlijk is deze dezelfde als de geadresseerde, de bekende filatelist Becking, en betreft het hier een stukje maakwerk (Collectie Ned. Postmuseum)

4 J. P. Havelaar, Directeur-Generaal der Posterijen en Telegrafie in 1895
5 A. W. M. van der Upwich, in 1895 directeur van het postkantoor te Amsterdam

Dit zegel behoort dus tot een der grootste zeldzaamheden van Nederland en naar ik geloof zal dit zegel binnen eenige jaren een enormen prijs opbrengen.
Opmerkelijk is dat Brinkman weet te melden dat de fout door een drukker is begaan en dat deze daarom direct ontslagen is.
In oktober 1895 deelt Brinkman nog mee dat de 5 cent geel – zoals hij de kleur noemt – omstreeks 25 juni 1895 zou zijn uitgegeven.

Staatsgeheim

In september 1895 komen er ook in het N.T.v.P. berichten dat er misschien iets niet in orde was met de 5 cent oranje. De heer L.A.B. te A., die later de heer L.A. Beausar uit Amsterdam bleek te zijn, schreef aan de hoofdredacteur J.B. Robert dat de herkomst van de 5 cent oranje *aan minder edele drijfveeren* moest worden toegeschreven. Robert geeft de inhoud van de brief niet weer, maar gaat wel op onderzoek uit en krijgt van de heer J. van de Poll[5], de Controleur-magazijnmeester het volgende antwoord:

Haarlem, den 21 Augustus 1895
WelEdelGeb. Heer,
In beleefd antwoord op uw schrijven van 16 dezer No. 130 heb ik de eer UE.Geb. mede te deelen dat het gerucht als zouden de bedoelde zegels opzettelijk zijn vervaardigd om handelaren in postzegels te gerieven, onjuist is. De ***mogelijk*** *in omloop zijnde enkele exemplaren zijn afkomstig van een vel, gediend hebbende als* ***kleurenproef****, dat tengevolge van een misvatting buiten schuld der postadministratie, voor een deel werd uitgegeven, doch zooveel mogelijk werd uit den omloop genomen en ingeruild.*
Met de meeste hoogachting,...
De Controleur beweert dus dat de zegels waren **uitgegeven.** Ook vraagt Robert de opinie van Bohlmeijer. Deze begeeft zich daarop naar de Directeur van het postkantoor te Amsterdam[4], laat hem een gebruikt en een ongebruikt exemplaar zien en vraagt hem naar zijn mening. Het antwoord en de daarop volgende discussie geeft Bohlmeijer vrijwel letterlijk weer:
Mijnheer, het is 'een foutje', niets dan 'een foutje', geen officiëele uitgifte! Hierop zei ik dat een **fout** *natuurlijk niet* **officiëel** *kon zijn, doch wees hem op de gom aan achterzijde. ZEd. gaf mij ten antwoord dat drukken, gommen, enz. in afzonderlijke afdeelingen plaats had, en dat nergens de* **fout** *opgemerkt was. Een mij onbekend aanwezig Heer vroeg toen: 'Maar hoe kan de 5 cent in de kleur van een 3 cent gedrukt en uitgegeven worden!' waarop het korte antwoord volgde: 'Mijnheer, dát is een* ***'Staatsgeheim****!' (woordelijk). Toen ik verder ging, en vroeg: 'Maar zou 't geen kleurenproef kunnen zijn, zooals sommigen vooronderstellen?' repliceerde de Directeur: 'Neen, Mijnheer! een foutje, niets dan een foutje!'*
De Directeur deelde verder nog mede dat van het uitgegevene veel was ingeruild, zoodat slechts eene geringe hoeveelheid in handen van 't publiek kon zijn, waarvoor zeer hooge prijzen besteed worden, (hoofdzakelijk inlichtingen bestemd voor den derden aanwezige) en dat ze voor ***'3 cents-zegels waren aangezien en verkocht'.***

Twijfels

Ook de buitenlandse bladen gaan over de zaak berichten. Het *'Vertrauliches Korrespondenzblatt'* deelt mee dat de 5 cent oranje een zwendelprodukt is dat door een knecht van de firma Enschedé is vervaardigd en aan handelaars is verkocht.
'Stamp Collectors' Fortnightly' schrijft in het nummer van 5 oktober:

Dutch 'Errors' (?)

We read in the 'Daily News' that at the Government stamp-printing works at Haarlem, a curious blunder has been made by someone in authority. Orders were given for a large number of five-cent stamps to be printed, and by mistake, the order was given to print in ***yellow*** *the colour of the 3c. instead of* ***blue****, which is the ordinary colour of the 5c. stamps.*
Soon the mistake was discovered and the presses at once stopped. It was then found that some of the stamps had disappeared, although none had got into circulation in the regular way. Inquiries have been set on foot to discover the thief. The robbery must have been a profitable one, for it has been ascertained, that already a number of the missing stamps have found their way into the hands of a stamp dealer, who was glad to give fifty florins apiece for such rare specimens. It is quite evident that the above is not a genuine stamp from a philatelic point of view, as it was never issued, and it will not pay postage. Dealers who have paid £ 5 for this 'thing' deserve to lose their money!

Dus wederom geruchten dat er iets niet in orde zou zijn met de 5 cent oranje. Overigens wordt in de Nederlandse filatelistische pers tegen deze artikelen geageerd, zowel in het N.T.v.P. als in de Postzegelcourant (decembernummer).

---

5 De heer B. J. R. Engelbregt was in 1895 chef van de Eerste Afdeling bij het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie. Op 1 oktober 1897 zou hij worden benoemd tot Inspecteur der posterijen en telegrafie te 's-Gravenhage, (zie afbeelding 7).

Brinkman suggereert zelfs dat Nederlandse handelaren dit bericht aan de buitenlandse bladen hadden doorgegeven uit *'jalousie de métier'* omdat ze zelf deze zegels niet hadden kunnen bemachtigen.
Ook de heer Beausar, die al eerder vraagtekens bij de 5 cent oranje had geplaatst, komt nogmaals met een ingezonden brief in het geweer (oktobernummer van het N.T.v.P.). Twee gedeelten uit deze brief worden hieronder weergegeven:
'Onmogelijk is het mij te zeggen, van wien ik het eerst vernomen heb, dat het zegel opzettelijk gemaakt en de vervaardiger ontslagen is geworden. Ik had niet de minste reden deze mededeeling in twijfel te trekken, wetende wat voor ongeveer 7 maanden geleden had plaats gevonden en waarmede ik U bij deze in kennis stel.
In Januari van dit jaar vervoegde zich bij den heer Joh. K. Koning alhier, een jongmensch van circa 25 jaren, die niet alleen aanbood de 5 cents zegels in gele kleur te leveren, maar bovendien alle andere waarden in diezelfde kleur. Op de vraag van den heer K. weigerde hij hardnekkig de herkomst dier zegels mede te deelen. De Heer K., de zaak niet vertrouwende, drong nogmaals op een verklaring aan, waarop het jongmensch brutaal werd en door den heer K. de deur werd gewezen.
en verderop:
Volgens mijn gevoelen bewijst noch het geschrijf van den heer van de Poll, noch dat van de heer Bohlmeijer, dat de zegels geen ***schwindelhaft*** *ontstaan hebben, vooral na bovengemelde aanbieding bij den heer Koning.*

Robert, in felle bewoordingen, reageert hierop dat men toch niet *'een officieel, zeer duidelijk sprekend antwoord van een eervol hoofdambtenaar van den Staat'* kan verwerpen.
Een maand later reageert Bohlmeyer onder andere:
'Het schrijven van den Heer v.d. Poll en de verklaringen van den Postdirecteur alhier, die de waarheid van mijn berichten zoo geheel staven bewijzen voor den Heer Beausar niets, die komen in zijn kraam heel niet te pas, als ballast werpt hij ze dan ook maar overboord, en houdt alleen vast aan wat tot zijn doel kan leiden.

Verder deelt Bohlmeyer nog mee dat van de weinige zegels die in de handel waren gekomen bijna alles verkocht is, *'zowel te Amsterdam* (zie afbeelding 2) *als te 's-Gravenhage, Breda en Borne'* (zie afbeelding 2). Er zouden in totaal vijftig stuks bekend zijn geworden.
Nog éénmaal komt Beausar op de zaak terug (januarinummer N.T.v.P. 1896) en concludeert:
'Wanneer echter de geschiedenis der 5 c. geele zegel geheel tot klaarheid zal zijn gekomen, doordien het bewijs geleverd wordt: 1e door welk kantoor de uitgifte is geschied, 2e dat de zwarte contrôle afstempeling (PZ) (zie afbeelding 9) *op een blad voorkomt, dan wil ik gaarne mijn ongelijk bekennen, doch zoolang dit niet gebeurt, houdt het mij ten goede, waarde Heer Robert, zoolang blijf ik bij de twijfelaars.*

Robert in een zeer lang epistel antwoordt onder andere:
'Welnu, ik, die geheel buiten de quaestie sta, die ook veel meer weet en ***kan*** *weten dan de buiten den dienst staande, ik, die, in wat voorafgaat, niet antwoord op den brief* ***van*** *of mij speciaal richt* ***tot*** *den Heer Beausar, ik, die de woorden spreek tot de* ***geheele tegenpartij,*** *(zeer eigenaardig, buitengewoon zonderling zelfs, is die alleenlijk in Amsterdam gezeteld!) ik kan alleen verzekeren dat het 'geen zwendel' is dat het een 'getande, origineel gegomde kleurproefdruk' is,*
en besluit
'Het debat over deze quaestie moet ik voorloopig opschorten, tot tijd en wijle er meer licht is gekomen in de zaak zelve.

Hiermee werd de discussie gesloten en alleen in het februarinummer van het N.T.v.P. 1896 wordt in een advertentie opgemerkt dat de 5 cent geel voor *f* 40,– en *f* 70,– per stuk wordt verkocht.
Bij deze bedragen dient men te bedenken dat vele mensen in die tijd nog geen vijf gulden in de week verdienden!
Tot zover de literatuur over deze 'foutdruk'. Er blijven toch wel een aantal onduidelijkheden over. In hoeverre is er toch sprake van zwendel, is er inderdaad iemand bij de drukkerij van Joh. Enschedé ontslagen en zo ja om welke reden precies. Hebben de merkwaardig gedetailleerde mededelingen van de heer Beausar enige grond van waarheid?

Geheim rapport

De antwoorden op deze vragen worden gegeven in een verslag van de heer B.J.R. Engelbregt[5] uitgebracht aan de Directeur-Generaal der Posterijen en Telegrafie, J.P. Havelaar (afbeelding 4) betreffende een onderzoek dat hij heeft ingesteld naar deze 5 cent oranje. Omdat Engelbregt (afbeelding 7) een uitstekend schrijver blijkt, wordt het rapport hieronder integraal overgenomen. Het dateert van 5 juni 1895, dus vóór de eerste berichten in het N.T.v.P.

GEHEIM
Rapport over het onderzoek ingesteld den 30e Mei 1895 in de fabriek van de HH. Joh. Enschedé en Zoonen te Haarlem naar aanleiding van een gebleken misbruik van postzegels.

Bij schrijven van den 29e Mei 1895 No 1937 berichtte de Directeur van het postkantoor te Amsterdam, dat de Gebr. Zeckendorf handelaren aldaar zich te zijnen kantore hadden aangemeld, met de vraag of oranjekleurige postzegels met het waarde cijfer van 5 cent – waarvan 4 stuks werden overgelegd en welke door hem van zekeren Carl Gietzelt te Haarlem in betaling waren ontvangen wel goed en gangbaar waren.
Den dag dat dit rapport inkwam, vervoegde zich tevens bij het Hoofdbestuur den Controleur der postzegels te Haarlem, die door een bezoek van den Directeur van Amsterdam mede kennis van de zaak droeg, en nader toelichtte door de mededeling, dat hij, die de postzegels had uitgegeven, was meesterknecht van de bovenvermelde fabriek.
Na een onderhoud met den Heer Directeur-Generaal, wegens ziekte aan huis gebonden, bij welk onderhoud bleek, dat reeds in Maart verdenking tegen dien meesterknecht gerezen was, werd den ondergetekende opgedragen een streng en volledig onderzoek in te stellen en te trachten alles tot klaarheid te brengen, zonder nochtans de Justitie in de zaak te mengen.
Dit laatste ter wille van de gevolgen, die zowel voor de Administratie als voor het publiek belang nadelig zouden zijn.
Voorts hield de operatie in de firma E. te wijzen op het zeer ernstige van het voorgevallene en van haar te vorderen maatregelen, waardoor in het vervolg het gebeurde en alle soortgelijke misbruiken onmogelijk zouden worden gemaakt.
Met den sneltrein van 1 u. 7 m. begeef ik mij, in gezelschap van den Heer v.d. Poll[6], naar Haarlem, onderweg mij zelven een leiddraad vaststellend waarnaar te handelen.
Te Haarlem aangekomen, verzocht ik eerst een onderhoud met een firmant, in 't bijzonder belast met de zaak der postzegel fabricage, Mr. Jan Enschedé (afbeelding 6).
In tegenwoordigheid van den Hr. v.d. Poll bracht ik den Heer E. het zéér ernstige van het voorgevallen feit onder toon, den zeer ongunstigen indruk schetsende, dien het bij U Hr had teweeg gebracht en wijzende op de verstrekkende gevolgen die het gebeurde voor den naam en de zaak der firma hebben kan, indien er openbaarheid aan werd gegeven.
Hoewel de opdracht luidde dat de Justitie er buiten te houden ware, meende ik, tot versterking van eigen positie ook tegenover de heer E., het schrikbeeld der Justitie, dus der openbaarheid, niet geheel te moeten buitensluiten. De Heer E. was geheel onder den indruk van het gebeurde, hetwelk hij diep betreurde, en toonde zich gansch niet onverschillig, in tegendeel zeer doordrongen van de mogelijke gevolgen indien de Justitie er in gemoeid werd.
Tegenover mijn in zeer stelligen toon uitgesproken meening – Uw oordeel weergevende – dat de firma E. en niemand anders aansprakelijk te stellen ware voor het gebeurde, merkte de heer E. op dat het contract hem gebood zich bij de fabricage te gedragen naar alle contrôlemaatregelen door den Rijkscontroleur en van hoogerhand voorgeschreven en dat hij dáárin niet had gefaald. Hij voegde er echter uitdrukkelijk bij, dat hij dit niet aanvoerde om zich van alle verantwoordelijkheid vrij te pleiten, doch alleen om te doen uitkomen dat er tusschen die contrôlemaatregelen en zijn verantwoordelijkheid een nauw verband bestaat.
Dezerzijds werd daarop nog in 't licht gesteld dat sedert 1866, het jaar waarin het laatste contract is gemaakt, de fabricage der postwaarden een vlucht heeft genomen, die inderdaad het gewoonlijk toezicht van den Controleur op het eigenlijke werk der fabricage onmogelijk gemaakt heeft en van de fabrikanten moet gevorderd worden, dat zij in

---

6 J. van de Poll was de 'Controleur over de postzegelfabricatie' van 1 juli 1891 tot 1 mei 1903. In verband met de overgang van het magazijn van Den Haag naar Haarlem per 1 juli 1893 werd zijn functie op die datum 'Controleur-magazijnmeester'.

de eerste plaats maatregelen nemen tegen, en zich geheel verantwoordelijk stellen voor misbruiken in de fabriek.
Na deze besprekingen liet ik den meesterknecht Gietzelt, verdacht van het misbruik, roepen om hem in tegenwoordigheid van de HH.E. en v.d. Poll in verhoor te nemen. Carl Gietzelt is een Duitscher, die slechts enkele woorden Hollandsch spreekt en door de firma E. in dienst werd genomen op aanbeveling van den Directeur der Rijksdrukkerij te Berlijn, met de mededeeling, dat de Directeur het betreurde G. niet in dienst te kunnen nemen wijl de reglementen betreffende den leeftijd zulks verboden. Hij verdient f 38,– per week en zou wegens de verdenking sedert Maart j.l. op hem rustende en om andere redenen ontslagen worden, zoodra hij elders werk zou gevonden hebben.
Ik toonde aanvankelijk G. de medegebrachte bewijsstukken niet. Eerst nadat hij halsstarrig alle schuld bleef ontkennen, legde ik hem de bekende zegels voor, onder mededeeling dat het bewijs dus voorhanden was en hij er op rekenen kon, dat als hij niet volledig bekende en zich voorts geheel onderwierp aan alle eischen die ik hem verder stellen zou, hij de fabriek niet meer op vrije voeten verlaten zou. Ook die bedreiging mocht aanvankelijk niet baten; hij bleef volhouden alle in betaling gegeven zegels aan het postkantoor te Haarlem gekocht te hebben en betoogde, wat de oranjekleurige zegels van vijf cent betreft, dat van het grootste getal proefdrukken zeer gemakkelijk eenige vellen onder de in het magazijn aanwezigen voorraad konden zijn geraakt. Eerst na een langdurig en zeer moeilijk onderzoek en verhoor gelukte het hem in zooverre tot bekentenis te brengen dat 'wellicht onder den voorraad gekochte zegels enkele proefdrukken zouden kunnen zijn geraakt die hem niet toekwamen'. Daar hij ondanks alle moeite, niet tot verdere bekentenis was te krijgen, eischte ik een onderzoek van de bergplaatsen bij hem in gebruik: een afgesloten kast en lessenaar. Hoewel aarzelende, ontsloot hij die en vond ik in een duitsch leesboek, in enkele aantekeningenboekjes, in eenige gesloten brieven de hierbij overgelegde zegels, waaronder nog enkele oranjekleurige van 5 cent. Hoewel hij beweerde en niettegenstaande den scherpsten aandrang om volledig te bekennen, bleef beweren dat, uitgezonderd de laatstgenoemde, alle zegels zijn eigendom en gekocht waren, nam ik alles in beslag, na brutaalweg de brieven geopend te hebben.
Na een wenk gegeven te hebben aan den Heer E., die met den Heer v.d. P. mij ook bij dit onderzoek vergezelde, begaf ik mij eenige oogenblikken in de fabriek, hield een praatje met het personeel en vond ongedacht gelegenheid om, daar waar postzegels behandeld werden, kasten en bergplaatsen even in te zien. Nergens werd een spoor van zegels gevonden.
Na eenige tijd mij weer bij den Heer E. voegende, deelde deze mij mede, dat G. bekend heeft een gedeelte der bovenbedoelde zegels ontvreemd te hebben. Daarvan kennisnemende, herinnerde ik G. dat nu nog aan ***twee*** *eischen te voldoen was, nl. 1e volledige opheldering te geven, op welke wijze hij zich die zegels had toegeëigend en 2e goedschiks eene huiszoeking toe te laten, waarbij de HH. E en v.d. P. mij zouden vergezellen.*
Aan de eersten eisch voldeed hij gereedelijk (hierover in het tweede gedeelte van dit rapport). De tweede eisch sloeg hij ten stelligste af, er zich onder andere ook op beroepende dat zijne vrouw ziek was. Ik hield echter streng vol, met de mededeeling dat, bleef hij weigeren, denzelfde dag nog door de Justitie zou geschieden, wat hij ons niet goedschiks toeliet. Na langen aandrang gaf hij toe en zoo begaven we ons door hem gevolgd (hij wilde eerst voorgaan) naar zijne woning, nabij Haarlem gelegen. Hoewel hij verzekerd had, dat daar niets zou gevonden worden, opende hij in de eerste kamer de beste, eene lade, waarin een vel Luxemburgsche en een vel O.I. postzegels, die hij naar zijn zeggen, had medegenomen, om zijn kennissen eens te laten zien hoe postzegels gedrukt werden. Ook die vellen nam ik in beslag, doorzocht voorts alle kasten en bergplaatsen in die kamer en in nog 3 andere doch vond er niets meer. De overtuiging hebbende, dat G. tenslotte niets meer had achtergehouden – ik herinner dat wat er in zijn huis was, dadelijk door hem te voorschijn werd gehaald, zag ik, in overleg met de HH. E. en v.d. P. af van het onderzoek der laatste kamer, waar de vrouw van G. ziek te bed lag en iets bemerkt hebbende van 't geen voorviel, in hevige opwinding was.
Tenslotte vroeg ik G. wat te doen ware, om misbruik, als waarvan hij zich schuldig had gemaakt, in 't vervolg te voorkomen. Ook op die vraag gaf hij gereedelijk antwoord (zie 2e gedeelte van dit verslag). De Heer E. ontnam G. de sleutels die in zijn bezit waren en ontsloeg hem op staanden voet uit zijn dienst. Hiermede was aan het eerste gedeelte van de opdracht voldaan en begaf ik mij weder naar mijn standplaats.

7 B. J. R. Engelbregt, getekend door Johan Braakensiek voor het Gedenkboek der Posterijen uit 1911

Daar de Heer E. verhinderd was den volgenden dag te confereeren, wegens een sterfgeval in zijne familie, kwamen we overeen de bespreking over het tweede gedeelte der opdracht te bepalen op 1 of 4 Juni. Terugkeerende bespraken we nog even de maatregelen te nemen, opdat de zaak in de fabriek niet te veel ruchtbaarheid zou verkrijgen en toch het onmiddellijk ontslag van den voornaamsten onder het arbeiderspersoneel den gewenschten indruk bij het overige personeel niet zou missen (zie afbeelding 10).

Den 4e Juni had de bovenbedoelde bespreking over het tweede gedeelte der opdracht plaats. Natuurlijk werd daarbij het eerst de juiste toedracht van het plaats gehad hebbende misbruik nader besproken.
Vroeger werden proefdrukken voor zegels, bestemd om ter beoordeling te worden voorgelegd, op ongestempeld papier gedrukt. Terecht heeft de Heer v.d. Poll, eenigen tijd nadat hij als Controleur optrad ingezien, dat het drukken, zij het ook van proeven, op ongestempeld papier tot misbruik kon leiden en gaf daarvoor dus voortaan gestempeld papier uit (afbeelding 9). *Zóó geschiedde ook ten*

6 Mr. Johannes Enschedé (Joh. V)

9 Controle-stempeltje 'P.Z.' op de velrand van een 15 cent type 'hangend haar' van Curaçao. Deze stempeltjes werden gebruikt om vellen te 'kenmerken'

opzichte van de onlangs geleverde kleurproeven. De gestempelde vellen werden met een schriftelijke opdracht en tegen bewijs aan den meesterknecht G. uitgegeven en alle vellen ook van dezen terugontvangen. Hij heeft echter van enkele of van alle soorten één ongestempeld vel meer ten eigen behoeve doen drukken, enz., waartegen drukker, gommer en perforeerder, indien zij het – waar het proeven betrof – al hebben opgemerkt, geen bezwaar maakten 1e omdat het slechts proefdrukken waren en 2e omdat een last daartoe door den meesterknecht mondeling werd gegeven. Hierin is nu verandering gekomen.

Gelijk bij elke bestelling van zegels, enz. steeds geschiedt, wordt ook voor proefdrukken als hier bedoeld, de opdracht door den Controleur gegeven aan de Heer E. Deze geeft schriftelijk last tot uitvoering bij een formulier dat van hand tot hand gaat en door drukker, gommer, perforeerder, snijder en fabriekscontroleur wordt geteekend, nadat die allen achtereenvolgens zich overtuigd hebben dat het juiste aantal vellen, alle gestempeld, aanwezig is. Ontbreekt dan een vel of is het misdrukt, dan wordt dat onmiddellijk geconstateerd en moet het

opgeleverd worden. Persoonlijk ging ik die gang van zaken na. De drukker, die een vel zou willen tusschen voegen zou dit niet onopgemerkt gegomd of geperforeerd kunnen krijgen. Alleen bij wijze van complot ware het misbruik mogelijk.
De schuldige G. zeide ook op mijne desbetreffende vraag (zie 1e gedeelte van dit rapport) dat ware die gang van zaken ook op de bedoelde kleurproeven toegepast, hij niet in staat zou zijn geweest een vel meer te doen drukken.
Een tweede opmerking die ik maakte, betrof het nemen van proefdrukken om zich te overtuigen of de vorm goed ineen zit. Dit geschiedde tot nog toe op ongestempeld papier, losse stukken van elke qualiteit en afmeting, welke papieren zorgvuldig bijeenverzameld en bij de opneming van het magazijn tegelijk met misdruk verbrand werden.
Ook dit zal niet meer geschieden. De Controleur zal voortaan een zeker aantal gestempelde vellen tegen bewijs van de HH. E. afleveren tot het maken der hier bedoelde afdrukken. Van hunnentwege zullen de noodige stukken van die vellen, elk gestempeld, door de fabriekscontroleur worden afgegeven aan den drukker die ze noodig heeft en na gebruik alle weer moet opleveren.
De HH. Enschedé, die van de vellen rekening doen houden, hebben ze weer uit te leveren aan den Controleur, die, na accoord bevinding, ze opneemt onder het te vernietigen misdruk.
Een volkomen gelijke papiercontrôle wordt door de HH. Enschedé ook gehouden voor het papier waarop proeven van bankbiljetten worden gedrukt en bleek, door jarenlange ervaring, zeer deugdelijk en afdoende te zijn! Die beide maatregelen, hoe nuttig en hoe gewenscht ook, schenen mij toe nog niet geheel afdoende te zijn. Ik meende dan ook met den meesten ernst te moeten aandringen op de aanstelling van ten minste twee controleerende beambten, die boven de meesterknechts, die het werk in de fabriek voortdurende bewaken en toezicht houden, dat alle maatregelen van contrôle worden toegepast en dat geen misbruiken kunnen plaatshebben. Zij zouden tevens alle bergplaatsen der arbeiders geregeld moeten nazien.
Dit punt maakte een onderwerp van zeer langdurige discussie uit. Eenerzijds werd een deugdelijke, doorloopende dagelijksche contrôle in de fabriek als onmisbaar verdedigd; anderzijds werd gewezen op den verkeerden indruk, die de aanwezigheid van dergelijke uitsluitend controleerende beambten zou teweeg brengen op arbeiders, die door jarenlangen trouwen dienst, getoond hadden onbepaald vertrouwen te verdienen en voorts op andere bezwaren van praktischen aard.
De slotsom was, dat de heer E. zich bereid verklaarde de dagelijksche contrôle in de fabriek in te stellen, dus vereenigd met de administratieve contrôle, evenals bij het drukken van bankbiljetten geschiedt ook bereid was daarvoor het noodige personeel aan te stellen. Voor den deugdelijken gang der contrôle, voor de firma zelve van het grootste gewicht, stelde de Heer E. zich ten volle verantwoordelijk. Ik nam hiermee genoegen met dit voorbehoud, dat, mochten bij een onderzoek naar den nieuwen gang van zaken, na verloop van enkele maanden in te stellen, de genomen maatregelen niet in alle opzichten voldoen aan de inzichten der Administratie, daarin alsnog de noodig geachte verandering of aanvulling zal moeten worden gebracht.
Eindelijk werd nagegaan of nog meer maatregelen van omgang te nemen waren.
Het gebruik van papier met watermerk zou weinig ander nut hebben, dan dat, bij twijfel, de echtheid (dat wil zeggen, de uitgifte door de Administratie) van de zegels ware te constateeren. Daartegenover stond echter het technisch bezwaar, dat de afdrukken op papier met watermerk, nooit zoo volkomen zuiver kunnen zijn. Van veel belang werd die maatregel niet geacht.
Een andere maatregel, die zeer doelmatig wordt geacht is deze, dat kleurproefdrukken van zekere zegels altijd worden genomen van zegels een andere waarde vertegenwoordigende dan door de kleur wordt aangeduid. Bijvoorbeeld proefdrukken van 5 cent zegels nooit in blauw.
De wijze van stempelen van papier werd nog besproken, doch gaf tot geen bijzondere conclusie aanleiding.

Het gebruik van persen met een numerateur, zodanig ingericht, dat elk afgedrukt blad een volgnummer vertoonde, hoewel gelijk de Heer E. mij aantonende, niet onder alle omstandigheden vertrouwbaar en afdoende, scheen hem toch toe een maatregel te zijn, die overweging verdiende.
Hij zal een onderzoek instellen.
Het komt mij voor dat de zaak voorloopig als afgedaan kan worden beschouwd.
Wenschelijk schijnt het mij toe dat spoedig de nieuwe instructie voor den Controleur en een nieuw contract met de HH. E. tot stand komen. Voorts, dat nevens de Controleur een der ambtenaren worde aangewezen om hem meer bepaald ter zijde te staan, bij afwezigheid te vervangen.
Ik doelde hierop bij het schrijven mijner nota op de begrooting van 1896 betrekking hebbende. Voorts is het noodig dat het opruimen der oude platen, stempels en vormen niet meer te lang wordt uitgesteld en dat tevens bij de HH van Kempen en zonen en aan de Munt wordt onderzocht of daar wellicht nog oude platen enz. bevinden.
De blijkens het eerste gedeelte van dit rapport in beslag genomen en de door de kantoren Amsterdam en Aalten opgezonden, hieronder gespecificeerde, zegels zijn hierbij gevoegd.

5 Juni 1895.
(w.g.) B. J. R. Engelbregt

Zegels behoorende bij het geheim rapport van den Inspecteur Engelbregt d.d. 5 Juni 1895.

4 postzegels à ½ cent
119 postzegels à 1 cent
122 postzegels à 2 cent
31 postzegels à 2½ cent
93 postzegels à 3 cent
56 oranjekleurige postzegels à 5 cent
241 [blauwe Red.] *postzegels à 5 cent*
120 postzegels à 10 cent
48 postzegels à 12½ cent
136 postzegels à 15 cent
81 postzegels à 20 cent
27 postzegels à 22½ cent
5 postzegels à 25 cent
50 Luxemburgsche postzegels à 5 centimen
200 O. Indische postzegels à 50 cent
3 Duitsche postzegels à 20 pfennige
3 Duitsche postzegels à 10 pfennige
1 omslag adres gebr. Boots Sneek met 2 à 2ct en 1 à 1 ct
1 omslag adres Lindeboom Asd met 2 à 2 ct en 1 à 1 ct
1 omslag adres P. de Jong Ammerstol met 2 à 2ct en 1 à 1 ct
1 omslag adres Wilke 1 à 22½ ct.
1 omslag adres J. Mark 1 à 12½ ct. en 1 à 5 ct oranje

Het rapport wordt door Directeur-Generaal Havelaar (afbeelding 4) goedgekeurd en op 13 juli 1895 zendt deze alle bovengenoemde zegels en omslagen in een pakje aan de controleur Van de Poll om *'bij de eerstvolgende vernietiging van misdruk enz. daaronder te worden begrepen.'*

Archiefgegevens Joh. Enschedé en Zonen

De archieven van Enschedé leverden ook een aantal gegevens op. Voor een goed begrip dient te worden opgemerkt dat de werkzaamheden van de directie van Enschedé per 1 januari 1894 als volgt verdeeld waren:
Mr. Adriaan Justus Enschedé (1829-1896): Algemene Zaken, boekhouding, boekhandel en gebouwen.
Mr. Johannes Enschedé (Joh. V) (1851-1911): Drukkerij (in gezamenlijke verantwoordelijkheid met Charles Enschedé), redactie van de Oprechte Haarlemsche Courant.
Mr. Charles Enschedé (1855-1919): gieterij (in gezamenlijke verantwoordelijkheid met Joh. V).

Johannes V, (afbeelding 6) in de wandeling Jan genoemd, is degene die Engelbregt (afbeelding 7) te woord staat. Joh. V maakt ook de notulen van de directievergaderingen. Overigens lijken deze notulen vaak meer op de persoonlijke kijk van Joh. V. op de zaak dan op normale notulen. Wat betreft de affaire met Gietzelt komen uit het notulenboek interessante gegevens naar voren.

Carl August Gietzelt was een Duitser, geboren in 1848 en als meesterknecht in dienst gekomen op 5 september 1893. Er was overigens veel moeite gedaan om hem aan te werven omdat op korte termijn een nieuwe meesterknecht nodig was. De vorige, Robert Rinker, ook een Duitser en in dienst vanaf 1878, had namelijk ruzie

8 Twee postpakketkaarten uit Aalten met daarop geplakt 3, resp. 4, 5 cent-zegels in de kleur oranje (Coll. Ned. Postmuseum). De afzender, een zekere Van Eelde, had de zegels waarschijnlijk in betaling ontvangen van Gietzelt en wilde ze als 5 cent-zegels gebruiken. Dit valt op te maken uit het aantal geplakte zegels. 15 cent (3 × 5) was namelijk het tarief voor postpakketten tot 1 kg en 20 cent (4 × 5) was het tarief voor postpakketten tussen 1 en 3 kg. Overigens heeft Aalten ook zegels (afkomstig van Van Eelde?) opgezonden naar het Hoofdbestuur der Posterijen & Telegrafie (zie laatste gedeelte van het rapport van Engelbregt)

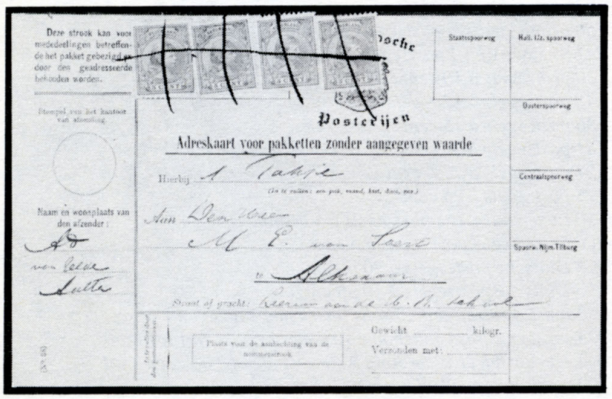

gekregen met de controleur Van de Poll die zich zou bemoeien met zaken die hem niet aangingen. Rinker nam daarom per 1 mei 1893 ontslag maar haalde op het laatst, in april 1893, nog een opmerkelijke stunt uit. Deze wordt door Joh. V in zijn notulenboek als volgt beschreven:
Bij zijn vertrek liet Rinker triomphantelijk een pak van allerlei zaken de posterij betreffende in onze handen als blijk dat hij voor de controle nooit heel bang hoefde te zijn. Mr. A. J. liet het pak aanvankelijk in het magazijn van Timmermans bergen. Onlangs echter in een gesprek met den Controleur deelde hij dezen mede, dat wij in het bezit van dat pak waren, en droeg hij Timmermans op het aan den Contr. af te geven.

De controleur werd daarop zeer kwaad en eiste dat Gietzelt onder zijn orders zou worden gesteld, Joh. V, die de bestaande toestand in de drukkerij *gaandeweg onhoudbaar* begint te vinden, weigert in zijn antwoord pertinent om aan het verzoek van de controleur te voldoen en deelt hem mee dat hij zich uitsluitend tot de chef der afdeling heeft te wenden en niet tot de drukkers zelf.
Op 16 oktober 1893 schrijft Joh. V in zijn notulenboek verder:
Het antwoord van den Controleur is ingekomen, en door Mr. A. J. aan mij ter beantwoording gegeven. Gelukkig heb ik daaraan niet behoeven te voldoen. Donderdag met den Controleur in Amsterdam zijnde heeft Mr. A. J. vrede met hem gesloten en afgesproken dat alles zoude gaan als vroeger en hij de zaken met den meesterknecht mocht behandelen. Aan Gietzelt heeft hij Vrijdag daarvan kennis gegeven. De vraag is nu echter dunkt mij niet opgelost. Het is n.l. vroeger op ***twee*** *manieren gegaan. Bij de besprekingen tussen Rinker en Sweerts*[7] *gaf de eerste den doorslag, maar na het optreden van de Heer Van de*

Het is ons gebleken, dat onze meesterknecht GIETZELT, zich schuldig gemaakt heeft aan eene onregelmatigheid in zijne administratie. De zaak zelve is van geen groot belang, maar van niemand van ons personeel, wie ook, moge wij iets door de vingers zien, dat niet volkomen eerlijk en ter goeder trouw is.

Wij mogen dat niet doen, omdat het groot vertrouwen dat wij genieten, voor een groot deel voortvloeit uit de zekerheid dat het gansche personeel van JOH. ENSCHEDÉ EN ZONEN uit volkomen eerlijke en betrouwbare personen bestaat.

Wij hebben ons daarom genoodzaakt gezien den meesterknecht C. GIETZELT onmiddellijk met den dag van heden te ontslaan.

Zijne betrekking wordt tijdelijk opgedragen aan C. E. ABSPOEL, meesterknecht. der zetterij.

HAARLEM, 30 MEI 1895.

10 Pamflet uitgedeeld aan het personeel van Joh. Enschedé en Zonen op 30 mei 1895

Poll veranderde dat en beschouwde deze zich als de persoon die besliste. Niet ten onrechte geheel, had Rinker daartegen bezwaar, en hij heeft zijn ontslag genomen, omdat hij zich daaraan niet wenschte te onderwerpen. Wat zal nu Gietzelt doen? Onderwerpt hij zich, dan is de controleur de baas in de drukkerij; doet hij het niet, dan komen voor Mr. A. J. dezelfde moeilijkheden.

(Mr. A. J. Enschedé had tot 1 januari 1894 de drukkerij onder zijn beheer).

Dat Gietzelt zich in deze omstandigheden nogal opmerkelijk zou gedragen blijkt uit hetgeen Joh. V op 17 december 1894 schrijft:
Verleden week kwam iemand mij mededelen dat ***Gietzelt*** *een bestelling cognac voor f 22,50 schriftelijk doende het bedrag geheel in postzegels er bij voegde. Ook na genomen informatie kwam hem de zaak verdacht voor.*
Toevallig had ik in de laatste dagen het denkbeeld geopperd om Gietzelt op den duur niet te houden. Door betere organisatie in dit jaar tot stand gekomen acht ik dien duren meesterknecht, aan wiens kunde en toewijding ik bovendien min of meer twijfelde onnoodig.
Toen in 1895 uitkwam dat Gietzelt inderdaad fraude pleegde, werd hij zoals door Engelbregt beschreven, op 30 mei 1895 op staande voet ontslagen. Het drukkerijpersoneel werd door middel van een pamflet ingelicht (afbeelding 10).
In zijn notulen van 29 juni vermeldt Joh. V in het kort de reeds door Engelbregt uitgebreid beschreven geschiedenis. Hij gaat dan verder:
De Heer Engelbregt achtte de zaak voldoende klaar gemaakt, en zoo is gelukkig tot nog toe deze geschiedenis gebleven binnen de grenzen van een particulier schandaal. De schade aan het Rijk zal wel miniem zijn, maar de schade voor onzen naam was onberekenbaar geweest zoo deze zaak een publiek schandaal was geworden. In den Haag en terecht wordt intussen de zaak hoog opgenomen. Men zegt, dat indien dit mogelijk was alle zekerheid weg is, en alle knoeierij mogelijk is. Wil men de vervaardiging aan ons blijven opdragen, dan moet de firma weten dat zij zelve moet instaan voor volkomen zekerheid.

Hierna schrijft Joh. V dat betere veiligheidsmaatregelen moeten worden genomen, *'zouden de kosten van aanmaak hierdoor stijgen dat hinderde minder; als de inrichting maar afdoende was.'* Hij besluit dan zijn verhaal over deze geschiedenis:
Gietzelt is natuurlijk na Donderdag niet meer terug geweest. Zaterdag avond heb ik met hem zijne kasten nagegaan. ***Van der Mark*** *is benoemd tot meesterknecht. Onzen chemicus Hofstede wil ik nu een meer onmiddellijk aandeel in de werkzaamheden geven. Gietzelt is heden nog afscheid komen nemen en zal morgen vertrekken naar Berlijn. Wij hebben hem f 60,– voor reisgeld gegeven. Als uitgangspunt voor verdere maatregelen is met 1 juli ingesteld een* ***Bureau van Verificatie*** *met* ***Timmermans*** *als chef.*

Reconstructie der gebeurtenissen

Uit het rapport van de chef der eerste afdeling van het Hoofdbestuur der Posterijen & Telegrafie, B. J. R. Engelbregt, uit de resultaten van het onderzoek bij Enschedé, alsmede uit de gegevens die in de

7 D. M. L. Baron Sweerts de Landas was van 16 november 1875 tot 1 juli 1891' controleur over de postzegelfabricatie' in Haarlem en de voorganger van J. Van de Poll (zie noot 6).

filatelistische pers zijn verschenen, kan de volgende gang van zaken worden gereconstrueerd:
Carl Gietzelt, de meesterknecht bij Joh. Enschedé, had uitgevonden dat hij door het gebruik van ongemerkt (ongestempeld) papier gemakkelijk extra vellen postzegels kon laten vervaardigen. Hij gaf daartoe gewoon opdracht aan de drukker, gommer en perforeerder en nam het vel vervolgens mee de fabriek uit.
Rinker, zijn voorganger, had reeds aangetoond dat dit in de situatie zoals die op drukkerij heerste, zeer gemakkelijk was.
Buiten betaalde Gietzelt sommige aankopen, zoals cognac, niet met geld maar met 'postzegels'. Daarvoor waren dus alleen gewone postzegels voor hem van belang, geen afwijkende kleuren of anderzins afwijkende postzegels. Deze handelwijze had hem overigens reeds eind 1894 bij Enschedé verdacht gemaakt.
Blijkens het verhaal van de heer Beausar heeft Gietzelt ook nog bedacht dat bij postzegelhandelaren misschien wel meer te verdienen viel dan de nominale waarde, de waarde die op de postzegels vermeld stond. Daarom liet hij waarschijnlijk één, (maar mogelijk meer) vellen) (van 200) 5-centzegels in oranje, de kleur voor de 3-centzegels, drukken. Waarschijnlijk heeft Gietzelt toen een vervelende ervaring gehad bij de heer Koning, postzegelhandelaar in Amsterdam zodat hij van dit soort transacties afzag. Hij beging toen de fout de oranje 5-cent zegels toch van de hand te doen. Een aantal mensen die dergelijke zegels als betaling ontvingen gebruikten deze zegels gewoon als 3- of 5-centzegels, (zie de in de aanvang genoemde brief naar West-Indië met vier zegels van 5-cent oranje die zonder bezwaar van de afzender konden worden ingeruild voor gewone zegels van 3 cent en de postpakketkaarten uit Aalten (afbeelding 8).
Anderen merkten de fout wel op, zoals de Gebr. Zeckendorff, die daarmee te goeder trouw naar het postkantoor te Amsterdam gingen. Dit had de door Engelbregt zo fraai beschreven gevolgen.
Waarschijnlijk hebben één of meer anderen ook de fout ontdekt in de door hen in betaling ontvangen zegels, maar zij verkochten deze dan aan filatelisten of handelaren door. Bohlmeijer en Brinkman hebben, zo valt uit hun relaas te constateren, samen een aantal gekocht uit één partij voor veel geld (*f* 40,– per stuk?).
Bij Enschedé werd naar aanleiding van deze affaire op 1 juli 1895 het *Bureau van Verificatie* ingesteld, dat nu nog steeds functioneert.

Conclusie

De 5 cent frankeerzegel type 'hangend haar' in de kleur oranje is een produkt afkomstig van een frauderende meesterknecht uit de drukkerij van Johan Enschedé en Zonen. De zegels zijn uit de drukkerij gestolen en zijn nooit in handen van de posterijen geweest. De zegels zijn dus, in tegenstelling tot wat de Controleur-magazijnmeester J. van de Poll aan J. B. Robert, hoofdredacteur van het *Nederlandsche Tijdschrift voor Postzegelkunde* schreef, nooit uitgegeven. De reden voor de controleur dit misleidende antwoord te geven was gelegen in het feit dat zijn superieuren bij de posterijen en – op hun aandrang – Joh. Enschedé en Zonen de zaak *'sub rosa'* wilden houden en de Justitie er niet bij wilden betrekken.[8] Daarom is de 5 cent hangend haar oranje geen postzegel, zelfs geen kleurproef, en dient deze derhalve niet in een postzegelcatalogus te worden vermeld als *'foutdruk'*. Hij staat op één lijn met een gewone vervalsing en enige waarde-aanduiding behoort voortaan achterwege te blijven.

Gert Holstege,
Rotterdam, 3 augustus 1983

De volgende personen hebben hun medewerking aan de publikatie verleend: Mr. W. S. da Costa, Gonne Flipse (Museum Enschedé), Heleen de Jong (Nederlands Postmuseum), Edith Klink, Simon Lodder (Archief en Registratuur PTT) en J. Vellekoop.

---

8 In dit verband merkt Mr. W. S. da Costa op dat men wellicht geneigd is bij enkele punten een vraagteken te plaatsen.
A. Was het voor een hooggeplaatst ambtenaar als Engelbregt wel geoorloofd om Gietzelt direct bij zijn onderzoek zó voortdurend met aangifte bij de politie te dreigen, nu hem bovendien was opgedragen deze tot elke prijs juist buiten de zaak te houden? Zijns inziens zeker wel, want men bedenke dat met een verdachte destijds, zelfs ingeval van een beginnend justitieel verhoor, veel minder consideratie behoefde te worden betoond dan wij al sinds lange tijd noodzakelijk achten. Het sterk verouderde, uit 1838 daterende, Wetboek van Strafvordering gaf toen voor een andere gedragslijn geen enkele aanwijzing. G. zal, zelfs al ware hij Nederlander geweest, bepaald geen andere ambtelijke bejegening hebben verwacht.
B. Was de Directeur-Generaal wel geheel vrij om aangifte van de ontdekte misdrijven achterwege te laten? Ook hierop moet het antwoord bevestigend luiden. Dit zou eerst anders worden bij de inwerkingtreding op 1 januari 1926 van een gemoderniseerd Wetboek. Volgens art. 162 moest personeel van een overheidsinstantie als PTT bij ontdekking gedurende de diensttijd van een misdrijf daarvan aangifte doen.
Op het niet nakomen van deze aangifteplicht is echter nooit een sanctie gesteld zodat dit wetsartikel, vooral na de Tweede Wereldoorlog, steeds meer een dode letter is geworden.
Hoewel juridisch elke kritiek op het gevoerde onderzoek en de remigratie van G. onredelijk is zal het duidelijk zijn dat het volgens onze tegenwoordige maatstaven voor een ambtenaar beschamend zou zijn van hogerhand te worden gedwongen ronduit onwaarheden te vertellen, zoals de Amsterdamse postdirecteur Van der Upwich moest ondervinden toen belangstellenden hem simpelweg vroegen of er nu ja of nee sprake was van een echte postzegel.